

KAREL SABINA A SIXT PALMA MOČIDLANSKÝ

Helga Turková (Praha)

Karel Sabina and Sixt Palma Močidlanský

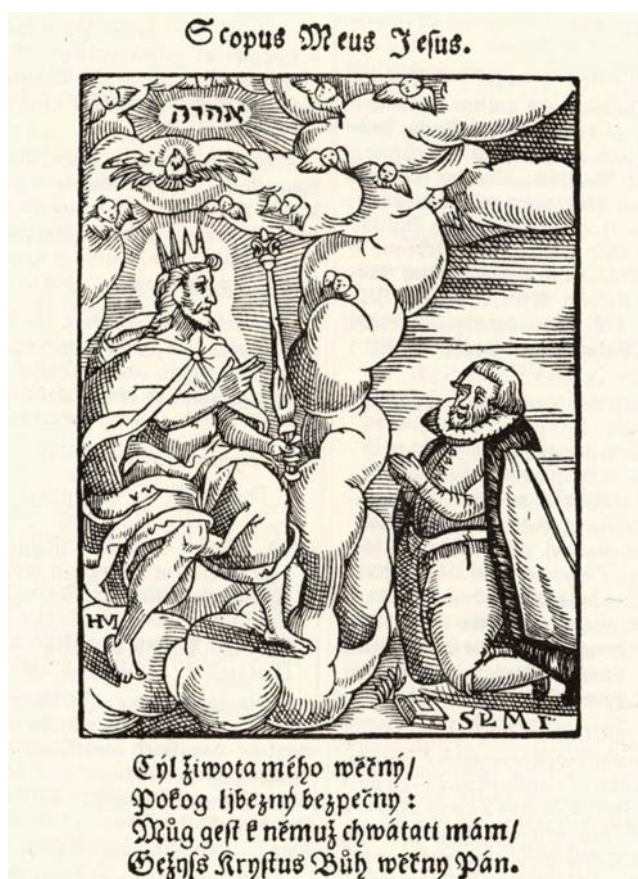
Abstract: The historical story *Book of Fate*, published by Karel Sabina (1813–1877) in the magazine *Květy* (Flowers) in 1866, deals with censorship in Bohemia at the beginning of the 17th century. In the romantic tale, Karel Sabina has combined the stories of two printers, Sixt Palma Močidlanský (approximately 1569–1617) and Ondřej Mizera Jarovský (†1616), both of whom were known for various censorship scandals. In 1602, Palma was imprisoned and then expelled from Bohemia. The innocent Mizera was even executed in 1616 by Henryk of Valdštejn (1568–1623), the owner of the printing workshop at Dobrovice Castle. The article has revealed what sources Sabina may have used for his work, in which historical figures appear as well. It has even compared the fates of the writer Karel Sabina and the bookprinter Sixt Palma, authors of the 19th and 17th centuries.

Keywords: Karel Sabina – Sixt Palma Močidlanský – Ondřej Mizera – Henryk of Valdštejn – Prague – Dobrovice – Czech literature – 19th century – Czech history – 17th century – literary-historical research – censorship in Bohemia

Na počátku tohoto vyprávění byla diplomová práce *Tiskařská činnost Sixta Palmy Močidlanského*, kterou jsem obhájila v roce 1964. Když jsem vybírala téma pro moji „diplomku“ z možností navržených katedrou knihovnictví, zaujal mě tiskař Sixt Palma Močidlanský. Vzpomněla jsem si totiž, že jsem o něm vyslechla zajímavou přednášku v rámci vycházky Střediska vlastivědné práce Pražské informační služby. Konala se v roce 1959, v předvečer výročí Velké říjnové socialistické revoluce, což si pamatuji proto, že se účastníci vycházky vydali na závěr na Karlův most, aby se podívali na ohňostroj nad Vltavou.

Já jsem tehdy začala studovat na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy knihovnictví a češtinu. Zároveň jsem se přihlásila do průvodcovského kursu Pražské informační služby, protože se v roce 1960 při plánované spartakiádě očekával příjezd mnoha návštěvníků hlavního města. Školení jsme si tehdy doplňovali návštěvami přednášek i vycházek po Praze. Kolegové na Staroměstské radnici mě doporučili se slovy „To jsou také nejhezčí průvodci!“ návštěvu vycházek vedených trojicí zkušených průvodců – historiků, což byli Stanislav Bregant (1936), Jiří Dvorský (1938–2016) a Stanislav Macháček (1935). První vycházka, kde jsem je slyšela, se konala v Sixtově domě, správněji U Sixtů čp. 295, v malostranské Prokopské ulici č. 6. Prolezli jsme celý dům, tehdy ještě otevřený i s průchodem do Mostecké ulice, jistě k malé radosti nájemníků. Na dvoře, podestách i na schodišti jsme se postupně dozvídali vzrušující aféru impresora Sixta Palmy z předběllohorských Čech.

Myslím, že zážitek přispěl k mému rozhodnutí věnovat se jeho osobnosti a dílu. Dále musím přiznat, že jsem se postupně seznámila se slavnou průvodcovskou trojkou a že naše přátelství stále trvá. Pravidelně se scházíme i s dalšími kolegy, průvodci po Praze, již přes padesát let. Zajímavé bylo, že po letech jsem se dozvěděla od PhDr. Petra Maška (1959),

Podobizna tiskaře Sixta Palmy Močidlanského, dřevorez z roku 1600 (*Knihopis* 6797).

současného vedoucího oddělení zámeckých knihoven Knihovny Národního muzea (dále KNM), že také uvažoval při volbě diplomové práce o Sixtu Palmovi, ale bylo mu řečeno,

že je to už zpracováno. Nakonec si ze 16. století vybral Bartoloměje Netolického.

Vedoucím mé diplomové práce byl tehdejší ředitel Základní knihovny ČSAV, docent František Horák (1911–1983), který přednášel knihovědu na katedře knihovnictví a vědeckých informací. Poslal mě pátrat do Archivu hlavního města Prahy, kde se mi podařilo objevit dosud nepublikované údaje o Palmových rodičích, z doby jeho mládí a ze začátků tvůrčí práce. Tehdy jsem ještě pod vlivem vlastivědné vycházky myslela, že Sixt Palma bydlel, jako já, na Malé Straně. Ale žádný doklad jsem nenalezla. Naopak archiválie směřovaly do Nového Města pražského, kde jeho otec Šebestián Mikuta získal městské právo roku 1565, kde se Sixt dne 6. srpna 1569 narodil rodičům Martě a Šebestiánovi a kde roku 1594 prodává Šebestián Močidlanský jinak Mikuta dům „Na Karlově, naproti zdem svaté Kateřiny“, ležící ve farnosti svatého Štěpána. Syn Sixt Močidlanský, „měštěnín pražský a poeta český“, si asi r. 1598 vybral nové, literární jméno – Palma. Když se 6. srpna 1599 oženil s Kateřinou, vdovou po Janovi Táborském od Pelikánů, bydleli, jak Palma udává roku 1600 ve svém tisku díla sv. Bernarda *Žebřík lidí kajících*, „v Novém Městě Pražském, na Široké ulici, podlé Zvonařů“. Široká ulice, to je dnešní Jungmannova ulice. Shodou okolností tam bydlí s rodinou doktor Stanislav Macháček, jeden z někdejších přednášejících. Když jsem s přáteli jednou probírala okolnosti dávné vycházky, vysvětlili mně, že při přednášce neuvedli, že právě tam Sixt Palma žil, jenom využili jména domu k připomínce jeho osudů. Ostatně, ačkoliv literatura o Sixtu Palmovi byla bohatá, nebyly ještě publikovány archivní detaily.

Diplomová práce o Palmovi mně přinesla štěstí. Posudek na ni vypracoval PhDr. Karel Bezděk (1920–2009), tehdy vedoucí oddělení časopisů KNM, v bývalém místodržitelském letohrádku ve Stromovce, v Praze 7. Když jsem mu tam zanesla podklady, poznala jsem s okouzlením tajemné prostředí Zámečku a to jsem ještě netušila, že se jednou staneme na dlouhá léta kolegy. Obhájila jsem práci na jedničku, takže jsem měla možnost požádat v roce 1969 o zkrácené řízení při udělování doktorátu filozofie. V roce 1964 jsme na závěr studia získali jako poslední ročník pouze titul „promovaný knihovník“, který byl už za rok zrušen. Studie stojí také na začátku mé publikační činnosti. Nepatřím mezi ty, kteří hojně publikují, spíše naopak. A úkolů na zámeckých objektech, když jsem od roku 1967 působila v KNM, bylo tolik, že mě překvapil návrh kolegů z Klubu Za starou Prahu, kde jsem od roku 1971 členkou domácí rady, abych také přispěla do klubovního periodika. A tak díky jejich naléhání vyšel můj první článek *Nové poznatky ze života Sixta Palmy Močidlanského*.¹

A po tomto úvodu musím přiznat, že jsem při bádání na diplomovém úkolu překvapivě našla historickou povídku Karla Sabiny, věnovanou „mému“ Sixtu Palmovi, s dramatickým názvem *Osudná kniha*. Pojmout její problematiku do práce by vedlo k nežádoucímu rozšíření, takže jsem ji uvedla jen do literatury. Ale přiznávám, že mě lákalo zjistit, jak se dopátral znalostí osudů tiskaře Sixta Palmy spisovatel

z 19. století, Karel Sabina. Běžela léta a až připravovaná oslava významných narozenin mé kolegyně a přítelkyně PhDr. Evy Ryšavé, jejíž doménou předminulé století je, mě vyburcovala k pozdnímu pátrání.

Protože Sabinova povídka vyšla v roce 1866, objednala jsem si výpůjčky knih z přibližně té doby, s historickou a literární tematikou, kde jsem hledala zmínky o tiskaři Palmovi. Na příklad Josef Jungmann ve druhém vydání *Historie literatury české* z roku 1849 uvádí na s. 606 mezi českými spisovateli Sixta Močidlanského (Modličanského?) Palmu a soupis jeho 23 děl. Tvar příjmení Modličanský (!) byl převzat ze známého *Klíče* pátera Antonína Koniáše, kde je v Indexu zaznamenáno 8 knih Sixta Palmy pod hvězdičkou, označující kacířské knihy. Jungmann uvádí, že „Měšťan Nového města Pražského; roku 1605 (!) vzat do vězení pro spis vydaný z příčiny mandatu císaře Rudolfa II. proti bratřím českým a ewangelíkům“. Trochu dále, na s. 624, je uveden i Sabina, (Sabinský) Karel, jeho čtyři práce a odkazy na časopisy. Zde se oba poprvé „setkali“.

Již ve dvacátých letech 19. století upozornil František Paclák na neznámý rukopis Pavla Skály ze Zhoře (asi 1583 – po 1640), věnovaný i české historii, který se dochoval v zámecké bibliotéce Waldsteinů na Duchcově (r. 1921 byla knihovna přestěhována do Mnichova Hradiště). Hrabě Arnošt František Waldstein (1821–1904) půjčil, pak věnoval kolem r. 1850, čtyři svazky z let 1601–1623 (díly 7., 8., 9., 10.) do KNM v Praze, kde se nacházejí na signatuře Ms. I B 7. Nově je přepsali Karel Jaromír Erben a především muzejní skriptor Josef Alexandr Dundr (1802–1874).² Přepis byl badatelům k dispozici. Ke známosti o rukopisu Pavla Skály ze Zhoře přispěl i Karel Havlíček Borovský, který z něho uveřejňoval r. 1850 ve svém časopise *Slovan* ukázky.

Za hlavní zdroj informací, mimo dochované archivní materiály, proto pokládám „arcidílo“ Pavla Skály ze Zhoře *Historie česká od r. 1602 do r. 1623*.³ V oddílu *Příběhové léta Páně 1602* popisuje ve svém rukopise Skála ze Zhoře na s. 37–49 příběh zatčení a statečné obhajoby tiskaře Sixta Palmy Močidlanského, dokonce na s. 37–44 přepisuje jeho *Mandát Ježíše Krista*, dále cituje na s. 44–46 některé z celkem 35 slok jeho *Písně horlivé k mistru Janovi z Husince*. Uvádí, že při soudu na radnici se jeden soudce obdivně vyjádřil: „I pod strhaným pláštěm výmluvnost se nachází, netoliko v sobolových a kuních čubách“. Po vyličení čtyř měsíců děsivého věznění v Bílé věži na Pražském hradě, Skála informuje, že Palmovi staří a nemocní rodiče podali poníženou supplikaci v latinském (!) jazyku, aby synovi císař prominul poblouznění, propustil ho a vrátil zabavené věci. Palma byl pak propuštěn, ale vypovězen. Na s. 49 uzavírá Skála celou kauzu slovy: „Zdržovav se od té doby podtají sem i tam po krajích v rozličných městech, až život svůj dokonal.“

Za dva roky po Skálově *Historii* byl v Praze r. 1867 vydán 6. díl *Riegrova slovníku naučného*, kde je na s. 56–57 podrobné heslo Sixt Palma Močidlanský. Tam se uvádí, že vytiskl r. 1602 spis od někoho z českých bratří proti mandátu císaře Rudolfa II. a že spis ten v starých pamětech dějin če-

¹ *Zprávy Klubu Za starou Prahu*, 1972, s. 72–76.

² Viz signatura Ms. III A 18.

³ K vydání v pěti svazcích připravil Karel Tieftrunk. Zde *Historie česká od r. 1602 do r. 1623*. I. díl: 1602–1616. Praha: I. L. Kober, 1865.

ských v *Historii české Pavla Skály ze Zhoře* na straně 37 a sl. je vytištěný. Karel Sabina mohl toto heslo znát ještě před vydáním příslušného dílu *Riegrova slovníku naučného*.

Pro čtenáře 20. století byla nejlepším zdrojem informací práce Antonína Škarky *Ze zápasů nekatolického tisku s protireformací*.⁴ Škoda, že profesor Antonín Škarka (1906–1972) již neuskutečnil plán na přepracování své disertace z roku 1932 na monografii, věnovanou Sixtu Palmovi. A z 21. století je třeba doporučit olbřímí *Encyklopedii knihy* Petra Voita,⁵ kde na s. 656–658 je uvedena podrobně i literatura. Obě tyto práce si ovšem Karel Sabina přečíst nemohl.

Obsah Sabinovy povídky *Osudná kniha*

Karel Sabina (1813–1877) byl po zatčení r. 1849 odsouzen k smrti provazem pro velezradu, později byl trest změněn na osmnáctiletý těžký žalář, po amnestii byl propuštěn po osmi letech z olomoucké pevnosti a navrátil se do Prahy. Pokračoval v žurnalistice, od roku 1857 redigoval časopisy a psal téměř do všech časopisů a novin, almanachů i kalendářů česky a německy, venkovské a historické povídky, básně. Povídka *Osudná kniha*, která nás zajímá, vyšla v časopise *Květy*.⁶ Děj je rozdělen do sedmi oddílů.

Smlouva. Za kruté zimy v prosinci 1615, se v městysi Dobruvice, na panství pana Hynka z Valdšteina, sešla u rychtáře Jiříka Černého společnost. Na zámku očekávají na vánoční svátky příjezd pana Václava Magrleho ze Sobiška. Majitel panství je společností hodnocen jako rázný Čech, vzdor německému jménu. Mezi hosty sedí i čtyřicetiletý Ondřej Mizera, zaměstnanec tiskárny na zámku. Tam právě další pracovník Hous dotiskuje tajně poslední arch knihy, která je určena pro přátele zámeckého pána a nemá být veřejně prodávána. Mizera filozofuje: „Ti velcí při dvoře jsou velmi choulostiví při tištěných pravdách.“ Připomíná sousedům ubohého Sixta Palmu, jehož některé knížky má, ale neví, kam se poděl. Učili se společně u Adama z Veleslavína knihtiskařskému umění. Palma byl studovaný člověk, mnoho četl a věděl, psal, znal jazyky, ale byl trochu výstředního ducha. Koupil si v Praze tiskárnu, pro jakýsi článek byl však vyšetřován, těžce trestán a posléze z Prahy vyhnán. Před čtyřmi lety (1611) napsal na faře ve Mšeně *Rozmlouvání českého lva s králem Matyášem*.⁷ Více než trest a vypuzení z Prahy, působila na něho nešťastná láska. A Ondřej Mizera, nevynikající duchem, ale pílí, se již musí odebrat na zámek. Jeho manželka Majdalena využívá příležitosti a spěchá na chvíli za svou přítelkyní, pětadvacetiletou vdovou Zuzanou, zvanou hodinářka, která žije se svojí hluchou a poloslepou babičkou. Zdánlivě oplakává manžela, surovce a opilce, který spadl do studny, ale naučila se ukrývat „kroniku svého života“. Sabina znalecky dodává: „Zraky lidské bývají obyčejně nejotupulejší při pozorování lidských povah a u nahlédání do lidských srdcí. Stačí chytrost, trochu pýchy a peněžní neodvislosti a dovede si i ničema a šibal získat mezi lidmi krásnou pověst.“ Obě kamarádky k sobě přilnuly jako sestry, ale lišily

se. Zuzana si vyvolila za přítele Václava, knihaře ze zámecké tiskárny. Přepustila přední část domu, do které bylo vidět, své babičce a sama v zadním traktu skrytě hostila své přátele. Majdaleně Mizerové, rázné, ostražitě, náruživých očí, se říkalo „vojačka“. Navázala poměr s Jeníkem, ševcovským tovaryšem ze Slezska, který potřeboval peníze, aby se mohl stát mistrem. Majdalena věděla, že její manžel uzavřel se zámeckým pánem smlouvu, že vytiskne 206 exemplářů jedné knihy, kterou nikomu neukáže a ani nedá číst.⁸ Napadlo ji, že by další pracovník tiskárny, zjištěný Hous, mohl udělat dotisk jednoho sta dalších exemplářů, které by čtyři přátelé-spiklenci s ním tajně rozprodali s výdělkem asi 200 kop míšeňských. Hous si chtěl předem přečíst Mizerovu smlouvu, aby se ujistil, že sám nemá nějakou odpovědnost. Proto si ji doma Majdalena vypůjčila a po Václavovi poslala Housovi k přečtení na zámek. Když se v noci v mraze vrací Mizera domů, volá na něho nějaký vysoký muž, s vousy, v hadrech a žádá o nocleh. Poznává v něm Sixta Palmu! Mizera se bojí své ženy, která byla kdysi nevěstou Palmovou, dává bývalému příteli dva groše na nocleh, ale ten nevěří, že by nebyl přijat pod jejich střechu. Majdalena ovšem psance vyžene! Sixt Palma marně hledá úkryt, pláče, nakonec se rozhoduje jít za panem z Valdšteina, ochráncem českých bratří. Zapadne však do vysoké sněhové závěje, volá o pomoc. Václav, který jde od House k Zuzaně, zaslechl Palmova slova: „Mizero, Mizero! Nedočkáš roku a katem zajdeš!“ Vyhrabe chudáka ze sněhu a hledá pomocníky. Zuzana ho však doma nechtěla, a než našel ponocného a ten zase na rychtě ochotné ruce, Palma zmrzl! Byl pochován jako neznámý tulák, který náhodou zemřel na cestě.

Vzácný prodej. Kniha byla určena jen pro některé pány pod obojí a bratrské, spisovatel mohl být stíhán pro velezradu. Aby spiklenci zjistili cenu tajné knihy, rozhodli se zkusmo prodat jeden výtisk. Pomocník tiskaře Hous poznal Sixta Palmu a vyžvanil, že Majdalena s ním měla známost. Měli se brát, ale když se stal žebrákem, vzal si ji Palmův přítel Mizera. Mezitím se marně hledá smlouva, kterou Václav v noci ztratil. A Jeník jede s knihou do Prahy. Sabina vysvětluje: „V Praze se tenkrát mnoho četlo, a věci časové byly zvláště hledány a oblíbeny.“ Na cestě se Jeník zastavil v hospodě v Benátkách /nad Jizerou/. Sabina zkušeně poznamenává: „Za časů pohnutých se vždy naplňují hospody.“ Ve městě jedná královský komisař Samuel Albín s purkrabím Mikulášem. Jeden z písařů knihu od tovaryše Jeníka koupí za 20 míšeňských kop a odnáší na zámek. Když páni zjistí, co je obsahem knihy, a hledají Jeníka, ten je již na zpáteční cestě do Dobruvic. Domluví se s Housem na dalším prodeji a oba ošidí kamarády při rozdělování prvního výdělku. U vína filozofuje Hous o osudu Sixta Palmy. Mizera oloupil přítele o lásku, čímž ho zničil. Vůbec mu nepomohl. A shrnuje: „Palmy je škoda. Měl světlou hlavu, ale zoufal si pak pro sklamanou lásku.“

Nové známosti. V pražské hospodě se připravují intriky při prodeji dalších pětadvaceti exemplářů knihy. Pro jistotu

⁴ Český časopis historický 42, 1936, s. 1–55, 286–322, 484–520.

⁵ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy*. Praha: Libri, 2006.

⁶ *Květy*. Týdenník k zábavě a poučení, roč. 1865–1866, č. 14–18, 157–160, 173–176, 184–188, 193–197 a 208–212.

⁷ Podle Knihopisu 6806 nezjištěn žádný výtisk.

⁸ Zde Sabina pro čtenáře uvádí, že „smlouva tato jest autentická ze staré listiny“.

přijíždí i Hous. Na výdělků se chce přizivit malíř Cechýn, hlásí, že pan Slavata bude prohlížet pražské hospody a hledat knihy. Podvodníci vyzvídají, odkud Hous přišel. Rozšiřují zprávu, že Hynek z Valdšteina byl povolán do dvorské kanceláře. Jeník prodal knihy a raději mizí do Slezska. Hous marně čekal na pomoc, utekl se strachem na západ, bez knih.

Nemilý obrat. Hynek z Valdšteina byl od začátku ledna 1616 v Praze na sněmu, kde se projednával proces proti Václavu Vchynskému za jeho účast při vpádu Pasovských r. 1611 a kde se také připravovala korunovace Anny Tyrolské, manželky císaře Matyáše, na českou královnu (29. 2. 1616). Pan Hynek z Valdšteina přivezl do Prahy všech 206 knih ze své tiskárny. Chtěl je rozdat přátelům, kterým by zároveň předal připravený formulář přípisu, aby knihu dále nedávali, ponechali si ji při sobě co milou památku a chovali ji v soukromí. Dále Karel Sabina rozebírá jeho povahu. Byl prý zvláštní, velmi podivný člověk, prudký, ctižádostivý, bezohledný, který nevycházel ze soudů. Jeho hlavními nepřáteli byli Slavata s Martinicem. Přítel Václav Magrle mu radí, aby s distribucí knihy posečkal, až se ukončí pře Vchynského. Ale večer je pan Hynek překvapivě pozván do kanceláře purkrabího, pana Adama ze Šternberka, kde je mu předloženo celkem 6 výtisků jeho knihy, které se však doma nechybějí.

V Dobravících. Tiskař Mizera se pomalu dostává do neshody. Hous, Václav i Jeník jsou pryč. Manželka je chladná. Zuzana nevychází z domu. V Praze diskutují Valdštejn s Magrlem. Usuzují, že „čím nebezpečnější věc a čím hrozivější, tím více rozumu a chladné rozvahy potřebí“. Magrle poradil, že nelze popřít, že se kniha tiskla. Je nutno říci, že byla sepsána od kohosi neznámého, který ji nabídl ke koupi. Valdštejn ji málo četl a vida, že je historická, dal pro sebe tisknout asi 10 exemplářů. Nikdo ji neměl, nikdo neviděl. To tiskař Mizera učinil pro sebe další přetisky a prodával je. Důležitá rada právníka Magrleho na konec: „Znič rukopis, vyžádej si smlouvu.“ Valdštejn jel domů a pak znovu do Prahy, vzal tam ze své zásoby 10 tajně ukrytých exemplářů knihy a odevzdal je komisařům, kteří je už v domě hledali. V městyši Dobrovici nikdo nic neví. Mizera je vyšetřován a odveden do Prahy. Nakonec je posazen do vězení v Bílé věži. Hynek z Valdšteina potřebuje od tiskaře uzavřenou smlouvu, mění taktiku, a píše kancléři Lobkovicovi a přimlouvá se za něho. Dne 27. 2. dostává z kanceláře odpověď,⁹ že impresor bude propuštěn, když nebude od pána trestán. Magrle píše, že se mu zdá, že soud něco proti němu má a že se nesmí prozradit jeho autorství.

Krvavé dílo. Nebohý Mizera, celý život se jako řemeslník klopotil. Ačkoliv byl skromný, nikdy se nedopídil pravého štěstí. Sabina soudí: „Prostřednosti se dobře daří, když život mírně plyne, když vichřice zavane, je bez rady.“ Jako spořádaný občan miloval vlast, ale obětí by pro ni nikdy nepřinesl. Na rozdíl od něho byl Sixt Palma mužem citu, fantazie a zánícení. Hořel pro věc pokroku a svobody. Výstřední Sixt učil přítele Ondřeje Mizeru životu, uvedl ho do kruhu známých a představil ho i své milence. Zmáhal se, jeho energický duch překonal obtíže a slíbil příteli, že bude faktorem v jeho tiskárně. Ale jeden článek, jedna píseň, vydané v Palmově dílně, učinily všemu konec. Tehdy byl Mizera faktorem u Ji-

řího Nigrina v Praze. Měl štěstí. Ačkoliv byl člověkem bez vyšších myšlenek, bez vášně, vzal si Palmovu nevěstu. Když byl propuštěn z vězení na Pražském hradě, vrátil se domů. Je přivítán výtkami ženy, jde proto do své komnatky, kde mu připadlo, jako by jen ty mrtvé věci, nábytek, knížky, ho uvítaly v kruhu svém, proto se hoře rozplakal. Brzy je veden na zámek Dobrovice, kde pán chce vrátit smlouvu. Magrle vyčítá Valdštejnovi, že ho kancléřovi zradil. Mizera je uvržen v dobrovickém zámku do vězení, je v okovech a o hladu. Zasláná zpráva pražského soudu však udává, že Mizera je nevinen, na rozdíl od Valdšteina a Magrleho. Rozlíčený Valdštejn posílá pro mistra popravčího a dává Ondřeje Mizeru popravit! Koná se utajený pohřeb.

Vina. Do Prahy je povolán rychtářův sluha, Jíra Sochor. Tam také dne 11. 7. přijíždí Valdštejn a tvrdí, že Mizera utekl. Nicméně z listů dobrovických konšelů se soud dozvídá o tajné popravě. Postupně se ukáže, že Jíra při záchraně Sixta Palmy našel ve sněhu později tak hledanou smlouvu. Dal ji zámeckému regentu Zajíčkovi, ten se sice obával vystoupit proti svému pánovi, ale v zájmu spravedlnosti poslal smlouvu komisařům do Prahy. Proto byl tehdy Mizera propuštěn z Bílé věže. Valdštejn musel r. 1617 zaplatit královské komoře vysokou pokutu 50 tisíc tolarů a zoufale hledal nějakého autora k překroucení události. Šimon Lomnický neměl potřebnou obratnost, tak *Apologii* sepsal v Mšeně kněz Jan Litovanský.¹⁰ Valdštejn nadále žije v Praze, píše na všechny strany, rozdává dary a peníze. Majdalena Mizerová žaluje Valdšteina pro smrt svého muže. Konšel Jan Tykva jí nevěří, dozírá na ni a špehuje ji. Majdalena obdrží jako odškodné peníze, běží za Zuzanou a chtějí se odebrat za Václavem a Jeníkem do Slezska. Majdalenin plán byl však prozrazen, proto odvážně uprchla postranními cestami a už se o ní nikdo nic nedozvěděl. Zuzana byla za pomoc při útěku zavřena do šatlavy. Trest přestála. A když jí zemřela babička, byla propuštěna z Dobrovic a odešla do Slezska. Císař Matyáš odpustil Valdštejnovi a přijal ho na milost listinou o ukončení procesu r. 1617. Sabina uzavírá příběh větou: „Za to Hynek z Valdšteina opustil svou stranu, stal se politickým přeběhlíkem a přítelem těch, jež druhdy k smrti nenáviděl.“

Historická fakta v Sabinově příběhu

Postavy Sabinovy povídky mají z velké části své předlohy. Osudy a jména většiny uvedených šlechticů, úředníků, tiskařů jsou známé z historických pramenů. Henyk z Valdštejna (1568–1623), u Sabiny Hynek z Valdšteina, provozoval v letech 1610–1616 tiskárnu na svém zámku v Dobrovici u Mladé Boleslavi. Druhým tiskařem v ní byl od r. 1612 Ondřej Mizera Jarovský, kterého dal r. 1616 tajně popravit. Tiskař politického a historického spisu *Beschreibung von Begebenheiten* (Dobrovice 1615–1616) byl však nevinný, na rozdíl od autora díla, pražského prokurátora Václava Magrle ze Sobíšku (1580–1623). Henyk z Valdštejna se nakonec v únoru 1623 s rodinou přestěhoval do Drážďan, do exilu v luteránském Sasku, kde za 4 měsíce zemřel i s manželkou za podezřelých okolností (otrava?). Jeho jediný syn Jindřich (1609–1627) byl zastřelen a majetek tak propadl sa-

⁹ Sabina opět cituje autentický dopis.

¹⁰ Karel Sabina se až později dobral poznání, že ji patrně sepsal pod pseudonymem Jan Pravda Litovanský samotný Henyk z Valdštejna.

skému kurfiřtovi. Úplně to vypadá na další prokletí, tentokrát od nevinného Mizery.

Pro hlavní ženskou hrdinku, údajnou Palmovu milou, uvádí Sabina jméno Majdalena. Sixt Palma byl od r. 1599 ženat s Kateřinou, vdovou po Janovi Tábořském od Pelikánů, která mu však zemřela ani ne po dva a půl letech manželství, v únoru pro něho tak osudného roku 1602. Ne všechny životní detaily odpovídají skutečnosti. Sixt Palma se nevyučil u Daniela Adama z Veleslavína (1546–1599), ale patrně u Václava Stříbrského, činného v Praze, na Starém Městě, na přelomu 16. a 17. století. U něho vydal ještě r. 1611 svou *Píseň o slavném příjezdu Matyáše II. do Prahy*.¹¹

Dále Sabina pozměňuje trochu název dějiště příběhu, uvádí městys Dobravnice, jde však o dnešní město Dobrovice ve Středočeském kraji, okres Mladá Boleslav, kde bývala soukromá valdštejnská tiskárna. Není vyloučeno, že Palma tam krátce pobyl během svého vyhnanství po r. 1603, kdy se tajně pohyboval po Čechách. Na jeho možný vztah k Dobrovici upomíná předmluva nedochovaného tisku jeho modlitební knížky *Perlička dítek Božích*, kde se udává, že byla vydaná v impresi Henyka z Valdštejna, tedy v Dobrovici?, po 1610.¹² Kniha byla v dalších vydáních až do konce 18. století oblíbená mezi evangelíky na Slovensku.

Časová nesrovnalost je v datování úmrtí psance Palmy v „Dobravnici“, v prosinci 1615. Od r. 1603 pobýval Sixt Palma ve vyhnanství, z počátku mimo české země, patrně i ve Wittenberku. Asi roku 1608 v tisku své práce *Dialog krátký*¹³ sebe sama uvádí jako „impresora a exula“ a na začátku píše „z Němce vzkazuje“ nebo „v cizí zemi“. Před r. 1609 se vrací tajně do vlasti. Po vydání Majestátu císaře Rudolfa II., na podzim 1609, podává stížnost proti svému rozsudku. Císař mu na přímluvu stavů dne 19. 2. 1610 vyhověl a navrátil mu odejmutá práva a tiskárnu. Palma vydal ještě několik knížek, některé u spřátelených tiskařů, např. u Oldřicha Valdy. Jeho poslední tisk práce jiného autora měl být vydán r. 1617. U většiny jeho tisků z let 1610–1617, u celkem devíti, není dnes zjištěn žádný výtisk. Proto se za bezpečně zjištěnou dobu jeho samostatné tiskařské činnosti udávají léta 1597–1602, 1609–1612/1614(?). Historická literatura se shoduje, že po bitvě na Bílé hoře, pokud nezemřel, odešel do ciziny, jako jeho mnozí přátelé a známí, např. Tobíáš Mouřenín do Bavor. Tentokrát opustil Prahu definitivně. V roce 1602 bylo ještě možno vést boj proti nastupující protireformaci legálně. Po r. 1620 mohly být nekatolické tisky vydávány pouze za hranicemi. Stíhání pak nebyli jen tiskaři a nakladatelé, ale i pouzí čtenáři a majitelé těchto tisků.

Jedním z hrdinů příběhu je již výše zmíněný Henyk z Valdštejna, který negativní proslulosti dosáhl krutou popravou nevinného tiskaře, v naší historii ojedinělou. Na otázku, jak se Karel Sabina dozvěděl cenné podrobnosti o jeho případu, je třeba uvést jako hlavní pramen v povídce citovanou knihu *Apologia. Nebo Vypsání velikého a těžkého neštěstí,*

v které ... Pan Henyk z Valdštejna a na Dobrovici ... uveden býti Ráčil. Sepsaná ode mě Jana Pravdy Litovanského a Vytisťená Léta 1618. dne 7. Máje. Podle Knihopisu 14320 ji patrně sepsal pod pseudonymem Jan Pravda Litovanský samotný Henyk z Valdštejna.¹⁴ Knihopis uvádí dva dochované tisky, v Brně a v Litoměřicích, existují též opisy.¹⁵ Karel Sabina se k osobnosti Henyka z Valdštejna vrátil v roce 1867, kdy o něm uveřejnil studii pod šifrou K. S. v časopise *Světlozor*.¹⁶ Mezi jeho odborné práce, velké rozsahem, které ale nezískaly potřebný ohlas, náleží *Dějepis literatury československé staré a střední doby*.¹⁷ Podrobně je popisována literatura od počátků až do nastoupení vlády Ferdinanda I., podobně jako v *Dějínách národu českého* Františka Palackého. Ovšem na s. 868–948 je stručnější dodatek, jakoby narychlo připojený: „Od Ferdinanda I. až do Ferdinanda II.“ Zde v II. oddílu „Literární činnost původní“ zmiňuje na s. 937, že kněz Litovanský sepsal *Apologii* p. Hynka z Valdštyňa, kterou měl být (1618) očištěn, ačkoliv bezprávně v Doubravě (!) dal odpraviti knihtiskaře Mizery. Přesto, že toho nemohl docílit, podal vysvětlení některých nejasností procesu, spolu s historickými dodatky i poznámkami. Na s. 946 Sabina lituje, že pro oddíl politické literatury se nedochoval spis Magerlův, vydaný Hynkem z Valdštejna v Dobrovicích r. 1616. A na poslední s. 948 připomíná satirické básně, hanlivé písně a rýmované paskvily, za které byli někteří knihtiskaři po vydání trestáni, jako např. Sixt Palma.

Karel Sabina, plodný autor a obratný stylista, si pro děj své povídky neomylně zvolil téma, které mohlo zaujmout současníky. Napíná politická zápletka z českých dějin na začátku 17. století, úklady, podvody, soudy, vězení, dokonce tajná poprava, láska i zrada v různých podobách, proroctví smrti, které se vyplnilo. Navíc mezi řádky bylo možno srovnávat historický děj se životem v šedesátých letech 19. století. Ačkoliv Sabina až nečekaně dbal na historickou přesnost, přece spojil z důvodu větší přitažlivosti do jednoho příběhu osudy dvou mužů, Sixta Palmy Močidlanského z Prahy a Ondřeje Mizery z Dobrovic, známých ze dvou největších cenzurních afér před Bílou horou. Samozřejmě včetně majitele zámecké tiskárny, pana Henyka z Valdštejna. Dokonce z obou tiskařů stvořil kamarády, kteří milují stejnou ženu. Rozdíl v důvěryhodnosti děje vzhledem ke skutečnosti nemusel autor brát v potaz. Čtenáři většinou neznali časové rozdíly v jejich životech, které zase nebyly tak veliké.

Bylo by zajímavé znát čtenářské ohlasy. A také jestli téma nemohlo být považováno za poněkud provokativní. Všimla jsem si jednoho detailu. První část Sabinovy povídky, vydané v *Květech*, č. 14, 1866, byla umístěna na titulní straně, s. 157. Dále v tomto čísle byl uveřejněn začátek povídky Karoliny Světlé *Drama zbořeného domu*, o letohrádku nad Karlovým náměstím. V následujícím č. 15 již byla na titulní straně povídka Karoliny Světlé. Redaktoři Vítězslav Hálek a Jan Neruda měli k tomu jistě nějaký důvod.

¹¹ Knihopis 6794.

¹² Knihopis 6772.

¹³ Knihopis 6765.

¹⁴ Profillem tohoto šlechtického intelektuála předbělohorské doby se zabýval Petr Bažant ve své diplomové práci *Henyk z Valdštejna* z roku 2006.

¹⁵ Například v Národní knihovně ČR, v oddělení rukopisů a starých tisků, na signatuře XVII G 4. Také SKÁLA ZE ZHOŘE, Pavel. *Historie česká*. II. díl: 1617 a 1618. Praha: I. L. Kober, 1866. V oddíle *Příběhové Léta Páně 1617* popisuje na s. 118–119 a 185 případ tiskaře Mizery.

¹⁶ *Světlozor*, roč. 1867, s. 97–98, 107–109, 116–117, 127–128, 138–140, 149–150, 166, 176–177.

¹⁷ SABINA, Karel. *Dějepis literatury československé staré a střední doby*. Praha: A. Štorch, 1866.

Srovnání životů Karla Sabiny a Sixta Palmy, autorů z různých století

Na první pohled lze najít až nečekané podobnosti jejich osudů. Oba pocházeli z Prahy, z nuzných poměrů a celý život zůstali chudí. Na rozdíl od Palmy byl Sabina dítětem nemanželským, byť s určitou legendou šlechtického původu. Oba byli nadaní, pokoušeli se studovat, ale školy nemohli pro nedostatek peněz dokončit. Palma by se rád stal duchovním, od r. 1588 navštěvoval pražskou univerzitu. Potom pracoval jako krejčí, před r. 1597 se vyučil tiskařem. Sabina po gymnáziu studoval od r. 1831 filozofii a práva v Praze a ve Vídni, ale školy nedokončil, pracoval pak jako spisovatel a novinář. Oba byli vydavatelé a překladatelé. Oba žili v manželství, Palma ovšem v krátkém, bezdětném. Měl však vedle rodičů bratra a sestru se švagrem. Sabina měl se svou paní děti, které měl rád. Ve své povídce *Osudná kniha* ale napsal: „Manželství jest jistému druhu lidí pouze stavem vzájemných povinností, které nepřekračuje“. Oba měli opakovaně problémy s cenzurou, prožívali domovní prohlídky, dostali se do vězení. Sabina byl dokonce odsouzen k smrti, pak ke dlouhému věznění (8 let), Palma musel odejít do doživotního vyhnanství a tajně se probíjel životem na venkově (6 let). Oba autoricky oslavovali odkaz mistra Jana Husa, vystupovali nepřátelsky proti jezuitům a účastnili se protihabsburského odboje. Oba prožili amnestii. Oba byli ve své době populární. Když Palmu odváděli na radnici, sběhli se lidé, kteří ho podporovali voláním, aby zůstal stálý ve víře. U Sabiny sláva fungovala jen do léta 1872, do doby odhalení jeho udavačství. Jako národní zrádce se musel veřejnosti stranit.

Když roku 1866 vyšla povídka *Osudná kniha*, ještě se nevědělo, že Sabina od roku 1859 prodával policii zprávy za pravidelný měsíční plat, pod krycím jménem Roman. Vedl dvojitý život, v neustálém nedostatku a obavách z prozrazení. Při čtení jeho popisů povahy Sixta Palmy se neubráníme dojmu jisté autostylizace. Také využívá vlastních zkušeností, např. v popisu návratu z vězení domů, do své „komnatky“.

V sedmdesátých letech 20. století jsem mluvila v Klubu Za starou Prahu s literárním historikem, profesorem Karlem Krejčím (1904–1979), sdělil mně, že Sabinovu povídku četl.

Vlastně to nebylo nic divného, on znal všechno. Ptala jsem se, jestli nelze věřit Sabinově obraně, že národní věci neublížil a nikoho nepřivedl do neštěstí. Bohužel, profesor Krejčí četl jeho výpovědi ve zpřístupněném policejním archivu a potvrdil, že tomu tak nebylo.

O Sabinově historické povídce se mnoho nepsalo, byť ji literární historikové znali. Moje diplomová práce z roku 1964, kde je uvedena v literatuře, nevyšla tiskem, ale citoval ji Petr Voit v *Encyklopedii knihy*.¹⁸ V posledních letech Sabinovu povídku uvedl v literatuře Petr Bažant.¹⁹ Byla dokonce znovu vydána editorkou Petrou Hesovou,²⁰ se studiem Václava Vaňka a Petry Hesové. Pracovník Ústavu pro českou literaturu AV ČR Michal Charypar se rovněž tématem zabýval.²¹

Co se týká podobizen obou autorů, tak v případě Karla Sabiny v 19. století již existují četné fotografie, litografie, kresby, karikatury. Tvář tiskaře Sixta Palmy známe pouze z jednoho portrétu na signetu. Jde o dřevorez na rubu titulního listu knihy *Písň Křesťanské pobožné o Trojici Svaté, ... sebrané a složené od Sixta Palmy Močidlanského, v Novém Městě Pražském, Léta Páně 1600*,²² signovaný monogramem HM. Dřevorez představuje Krista jako krále, před kterým klečí postava muže se sepjatýma rukama, v renesančním oděvu, před ním je položená kniha, vedle v rohu jsou iniciálky S P M I /Sixt Palma Močidlanský Impressor/.

Závěr života obou mužů, kteří se „sešli“ v povídce *Osudná kniha*, jeden jako autor, druhý jako jeden z hrdinů příběhu, byl velice smutný, až tragický. Karel Sabina se sice dožil 63 let, ale posledních pět let života trávil v bídě a osamělosti, se stigmatem zrádce národa. U Sixta Palmy Močidlanského nevíme, kde, kdy a jak zemřel. Předpokládáme, že od svého narození v roce 1569 snad překročil padesátiny, ale místo jeho hrobu neznáme. Alespoň zatím. Karel Sabina nalezl poslední odpočinek v Praze, na Olšanských hřbitovech. Jeho hrob zůstal až do roku 1932 neoznačený.

PhDr. Helga Turková
helga_turkova@nm.cz

¹⁸ VOIT 2006, s. 658.

¹⁹ BAŽANT, Petr. *Henyk z Valdštejna. Profil šlechtického intelektuála předbělohorské doby*. Diplomová práce. ÚČD FF UK. Praha, 2006.

²⁰ HESOVÁ, Petra (ed.). SABINA, Karel. *Osudná kniha. Tři prózy z doby reformace*. Praha: FF UK, 2013.

²¹ CHARYPAR, Michal. Česká historizující próza mezi romantismem a realismem. Rekonstrukce historické právní kauzy Henyka z Valdštejna v povídce Karla Sabiny *Osudná kniha*. *Bohemica litteraria* 17, 2014, č. 1, s. 87–105.

²² Knihopis 6797.